

ŞAH İSMAİL'İN DULKADIROĞULLARI DEVLETİ ÜZERİNE YAPTIĞI ORTA ANADOLU SEFERİ (1507) VE SONUÇLARI

Kılıç, R. (2004).Şah İsmail'in Dulkadiroğulları Devleti üzerine yaptığı Orta Anadolu seferi (1507) ve sonuçları. I. Kahramanmaraş Sempozyumu, (6-8 Mayıs 2004), Kahramanmaraş, C. I, ss. 409-419.

Prof.Dr Remzi Kılıç

Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Şah İsmail, 1501 yılında Tebrizde Safevî Devleti hükümdarı olarak taç giydikten itibaren, uzun bir süre mağlubiyet yüzü görmeksizin ülkesinin sınırlarını devamlı genişletmişti. Şah İsmail (1501-1524), kendisi de Uzun Hasan'ın torunu olduğu için Akkoyunlu Uzun Hasan neslinin hanedanlık mücadelesinden yararlanarak, Safevîlerin hakimiyetini Azerbaycan, İran, Horasan ve Doğu Anadolu topraklarına kadar yaymıştı. Safevî Devletini kurduktan bir zaman sonra, gücünü toparlayarak büyük bir ordu ile Erzurum, Erzincan, Sivas yolu ile Dulkadiroğulları Devletinin başkenti olan Elbistan üzerine tahripkâr ve sonuçları ağır bir sefer yaptı. On binlerce Türkmenin katledildiği ve adetâ Anadoluda bir gövde gösterisine dönüştürdüğü Elbistan seferi, Dulkadiroğulları Devletini sarsmış, belki de bu hanedanlığın inkırazına sebep olmuştur.

Dulkadiroğlu Alauddevle Bozkurt Bey (1480-1515), Şah İsmailin ansızın yapmış olduğu bu saldırı karşısında, Memluklular ve Osmanlılardan yardım istemiştir. Alauddevle Bozkurt Beyin yardım çağrısına Memluklu Devleti her hangi bir girişimde

bulunmazken, Osmanlı Devleti Padişahı II. Bâyezid (1481-1512), Vezir Yahya Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini Dulkadıroğullarına destek ve Şah İsmail'e gözdağı vermek amacı ile Ankaradan Kayseriye doğru göndermiştir. Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Devletinin yıkılışını hazırlayan Elbistan seferinin sebepleri, gelişmeler ve sonuçları değerlendirilecektir.

Şah İsmail'in Ortya Çıkışı ve Anadoludaki Faaliyetleri:

Şah İsmail, Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kızı Halime Begümden (Alemşah) 892/1487 yılında doğmuştur . Babası Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra, Akkoyunlu İbe Sultan, Erdebil'de Rumlu (Anadolulu) mahallesinde Dulkadırlu Aba yahut Ebe adlı bir kadının yanında, İsmail'in saklandığını duyarak, ele geçirilmesi için sıkı bir aramaya girişmişti. Henüz küçük yaşta olan İsmail, Erdebil'den müritleri tarafından alınarak Gîlân'a kaçırılmış (899/1493) ve Gilân'da altı yıldan fazla kalmış, burada zamanının pek çoğunu Lahicân şehrinde geçirmişti. Gilân hükümdarı Kârkeya Mirza Ali, Akkoyunlu Rüstem Sultanın Şah İsmail'i almak için yaptığı teşebbüsleri boşa çıkarıp, onu yanında büyütmüştü .

Akkoyunlular arasında başlayan saltanat mücadeleleri kanlı bir şekilde devam ederken, Osmanlı Sarayı'nda yetişmiş olan Uzun Hasan oğlu Uğurlu Mehmed oğlu Göde Ahmed Bey, Akkoyunlu beylerinin ısrarı üzerine İstanbul'dan Azerbaycan'a gelip, Rüstem Sultanı mağlup ederek (902/1497) Akkoyunlu tahtına geçmişti. II. Bayezid'in yeğeni ve damadı olan Göde Ahmed bey, çok geçmeden İbe Sultan tarafından İsfahan yöresinde öldürülmüştü (Aralık 1497). İbe Sultan 1498'de Yusufbeyoğlu Elvend Mirzayı Tebriz'de Akkoyunlu tahtına çıkarmıştı . 1498 Yılında, Yusuf Beyin diğer oğlu Muhammedî, Elvend Beyi mağlup etti (904/1499) ve İbe Sultan da öldürüldü. Bundan sonra Muhammedî İsfahan'da giriştiği hanedanlık mücadelesinde Yakub oğlu Murad Bey tarafından öldürülmüş (906/1500) ve bu uğraşlar devam ederken Şah İsmail, Gîlân'dan ayrılmıştı (905/1499) .

Safeviye Tarikatının Şeyhi olan İsmail, yanında pek az müridi ile Erdebil'de kalmayı kendisi için tehlikeli görerek, müritlerinin en çok bulunduğu Anadolu'ya yönelmişti. İsmail,

Taliş'ten Erzincan'a kadar taciz edilmeden rahatça gelebildi. O'nun Anadolu'ya gelişi bu ülkedeki müritleri arasında büyük bir sevinç meydana getirdi. Her taraftan bölük bölük gelen Türkmenler Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Tekelü, Dulkadırlu, Karamanlu ve Varsaklara mensup bulunuyordu. Ustacalu Mirzabeyoğlu Muhammed Bey ve Şamlu oğlu Abdi Bey de kalabalık maiyeti ile gelenler arasında bulunuyordu. Safevî Devletini kuran ve devam ettiren Anadolu Türkmenleri bunlardır. Bu Türkmenlerin büyük çoğunluğu veya hepsi Orta ve Güney Anadolu bölgelerinden idiler .

Şah İsmail'in Erzincan'a gelişi şöyle ifade edilmiştir:

Her ne yerde var ise bir bed nihâd

Müfsid ü mülhid mübâhî-itikâd

Vardı ol bed-kişe itti ittibâ

Oldı Erzincân'da hayli ictimâ"

Bundan böyle Kızılbaş-Türkmenler olarak zikredilen bu Safevî müritleri, Erzincan'dan şeyhleri İsmail (906/1501) ile birlikte hareket edeceklerdir. Burada baş ile gövde birleşmişti. Şah İsmail, yedi binden fazla silahlı askeri ile önce babası Şeyh Haydarın intikamı için Şirvanşahlar ülkesine saldırmıştı. O böylece hem baba ve dedesinin öcünü alacak, hem de bol ganimetle müritlerini memnun edebilecekti. Şirvan Şahı Ferrûh Yesar, 1501de yirmi bin atlı ve altı bin piyadesi ile Şah İsmaille karşı koydu ise de mağlup edilerek öldürülmüştü .

Şah İsmail, bundan sonra Akkoyunlu Elvend Bey üzerine yürüyerek, 1502de Nahçıvan havalisindeki Şurûr mevkiinde yapılan savaşta onu yenerek Azerbaycan'ı ele geçirmiştir. Safevî Şeyhi İsmail, Tebriz'e girip şahlığını ilan ederek saltanat tacını giyerken Akkoyunlu Elvend Bey de on beş bin kadar Türkmeni kayıp vererek Diyarbakır'a çekilmişti . Şah İsmail, Tebriz'de Safevî Devleti tahtına geçtikten sonra Şiiliği resmî mezhep ilan etmişti. On İki İmam adına hutbe okuttu. Ayrıca kendi adına para bastırdı, valiler tayin etti, yetkili memurlar belirledi ve Safevî Devletini resmen ilân etti . Bu arada bir çok masum insan haksız yere öldürülmüş, Tebriz'de çocuk, genç-ihtiyar, kadın-erkek demeden kırk-elli bin kadar Türkmen katledilmişti .

Gerek Şirvan ülkesinde, gerekse Tebriz’de Şah İsmail’in zulmü adetâ halkı yıldırmıştı. Onun bu olumsuz tavırları ve müritlerinin Ona aşırı derecede bağlılığı karşısında bir çok insan Onun ordusuna katılmıştı. Bu kuvvetli ordu ile önce Irak’a hücum eden Şah İsmail, Akkoyunlu hanedanına mensup Murad Beyi yenerek bütün Akkoyunlu ülkesini ve Şiraz’a kadar olan bölgeyi hakimiyeti altına almıştı. Bir biri ardınca 1504de Kazvin, İsfahan, Kum, Kâşân, Rey, Hemedan, Semnan ve Damgan gibi şehirler onun ülkesine katılmıştı .

Şah İsmailin müfrit bir Şiî taassubuyla hareket etmesi ve ortaya çıkan bu gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin ve doğudaki Şeybânî-Özbekler hanedanlığının tepkisine yol açmıştır . Şah İsmail, Kazarûn şehrini aldıktan sonra orada bulunan Sünnî ulemânın tamamını katletti. İsfahan’da bulunduğu sırada ise, kendisine gönderilen Osmanlı elçilerinin huzurunda Sünnî bir âlimi ve bir gurup halkı haksız yere öldürtmüştü. Böylelikle Sünnî dünyasının lideri olan Osmanlı Devleti’ne karşı dostâne bir tutum içinde olmadığını göstermişti . Şah İsmail, Şiî bir devlet kurmayı tasarlamış, Akkoyunlu ülkesini de kendisine miras sayarak elde etmiş, çok kısa bir zamanda arzu ettiğinden fazlasına kavuşmuştu . Şah İsmail, Sünnî halka karşı şiddetini artırarak ezanı “Eşhedü enne Aliyyen Veliyyallah” şeklinde değiştirmişti. Ayrıca camilerde Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ın lânetle anılmasını emretmişti .

Şah İsmail, kurduğu devletin temelini Şiilik Mezhebi üzere bina etmişti. Kendisine göre yepyeni bir fikir ve usûl koymuştu. Zaten aksi halde kurduğu devletin ayakta kalması belki de mümkün değildi. Şeyh Safiyüddinin kurduğu Safevîyye Tarikatı Şiilik Mezhebi ile kaynaşmıştı. Bu tarikatın davetçileri ve müritleri çoğalmış ve tarikat Osmanlıların nüfuzunda bulunan Anadolu da daha çok yaygınlık kazanmıştı.

Şah İsmail, Sünnî olan Osmanlılara karşı kendilerini Hz. Ali neslinden gösterip Şiiliği ele alarak propaganda ederek, İranda büyük çoğunluğu Sünnî olan halkı zorla ve pek çok cana kıyarak Şiiliği devlet dini yapmıştı . Şah İsmail, İran’da Safevî Devletini geliştirmek ve siyasi nüfuzunu artırmak istemiştir. Bu da doğusundaki Özbekleri, batısındaki Osmanlı

Devletini ve güneyindeki Memlukluları rahatsız eden bir durum ortaya çıkarmıştı .

Şah İsmail, kendisini meşru göstermek veya hakimiyetini güçlü ve devamlı kılmak için de kendisini Peygamber nesline bağlamak, Anadolu'daki Türkmen unsurları da yanına alarak, asıl hükümlanlığını Anadolu üzerinde kurmak istemişti. Gayet planlı ve sinsî bir propaganda faaliyeti ile gönderdiği dailer ve kendi adına çalışan halifeler yolu ile adetâ Anadolu'yu kendisi için hedef seçmişti. Kendisi bulunduğu coğrafyanın gereği olarak, rahatça tutunabilmek için Türkleri, Farısları, Arapları ve Moğolları şahsı etrafında bütünleştirmek ve böylece belki de büyük bir Safevî İmparatorluğu kurmayı düşünüyordu .

Nitekim, bu düşüncelerinin tahakkuku için yıkmış olduğu Sünnî-Akkoyunlu Türk hanedanlığı yerine İran'da bir Şiî-Türk hanedanlığını tesis ettiği gibi, Şiileştirme politikasıyla da Anadolu Türkmenleriyle uğraşmaya başlamıştı. Anadolu'da Safevî ajanları ihtilâller çıkarmaya ve kandırdıkları Türkmenleri İran'a götürmeye çalışıyorlardı . Öte yandan Şah İsmail, üst üste üç darbeyle Akkoyunluları Tebriz'den, Bağdat'tan ve Diyarbakır'dan yani diğer bir ifadeyle, bütün eski taht şehirlerinden ebediyyen silmişti.

Şah İsmail'in ortaya çıkışını ve yaptığı icraatları tenkit eden Osmanlı tarihçisi Hoca Saadeddin Efendi

“Dostların toplayıp tâ başın çekti

Fesatlık doruğa çıkıp geçti

Babası kanın eyleyince dava

Acem ülkesini bürüdü kavga

Hem katliâm idüb eyledi yağma

Yanardı ol yöre nereye varsa”

.....

“Aldı varlığın bulduğun kırdı

Genç yaşlı demedi kılıçtan geçirdi

Kadınları çocukları bile ezdi

Şîa töresin yaydı geliştirdi

Müslümanları tepeledi bitirdi

Ulemâ bile ölümden kurtulamadı” , demektedir.

Şah İsmail'in atalarının bütün halifeleri, Anadolu diyarında yerleşmiş olduğu için, bunların sayısı hesaba gelmeyecek kadar çok idi ki, bu nedenle Anadolu vilayetlerine mektuplar gönderip davet ederek, ahebâp ve müritlerini yanına çağırırmış, onlar da hemen bu buyruğa icabet için Şah'a koşup giderlermiş , diye ilave etmektedir.

Solakzâde Mehmed Hemdemî ise, Şah İsmail'in faaliyetlerini şöyle belirtiyordu:

"Cem'i ahebâb idüb huruc etti
Zirve-i fitneye urûc etti
Babası kanını itti davâ
Acem iklimini idüb pür kavga
Bulduğun kırdı aldı eshâbın
Eddi bi-hâd mezid ahebâbın
Şi'a âyînin eyleyüb Şâyî
Ehl-i İslamı eyledi zâyî
Ulemâ katlin iltizâm etti
Aleme rahatı haram etti" .

Bütün bu gelişmeler olup biterken Osmanlı Devleti pâdişahı II. Bayezid elbette bu hâdiselerden rahatsızlık duymuştur. Şiî-Safevî tehlikesi karşısında II. Bayezid, bazı tedbirler almıştır. Şah İsmail'in 1501de Erzincan'a geldiği sırada II. Bayezid, Modon ve Koron'un fethi ile meşgul bulunuyordu. Bu yüzden Osmanlı tebaasından binlerce insan güçlük çekmeden hududa yakın olan Erzincan'da Şah İsmail'in yanına gidebilmişlerdi. Şah İsmail, Erzincan'dan hareket etmeden önce, II. Bayezid'e mektup yazarak, Ustacalu boyunun çoluk çocuklarını ve göçgünlerini Osmanlı ülkesinde bırakmalarına müsaade etmesi için ricada bulunmuştu .

Şah İsmail, bir taraftan insan nüfusu bakımından beslenmekte olduğu Anadolu'ya gönderdiği halifeler vasıtasıyla yer yer isyanlara ve bu ülkeden toplu göçlere de sebep oluyordu. Bu faaliyetlere son vermek isteyen II. Bayezid, Türkmenlerin İran'a gitmelerini yasaklamış, bir kısmını da Rumeli'ye sürgün etmişti. Bazılarını da Modon ve yöresine yerleştirmeyi hükümetçe kararlaştırmıştı. Doğudaki Uç beylerine gereği yapılması buyrulan emirlerde, bundan sonra Sûfî adında hiçbir

kimseyi sınırdan geçirmemeleri, yollarını kesmeleri ve tutuklamaları bildirilmişti .

Bunun üzerine Şah İsmail, II. Bayezide mektuplar gönderip bağıllılığını bildirip, zavallı bir şekilde atalarının dostları için Acem diyârına geçiş izni istemiş ise de ricası yerine getirilmemiştir. Şah İsmail, bir mektubunda kısaca II. Bayezid'den, Anadolu'dan akın akın Erdebil'e gelen ziyaretçilerin ve müritlerin serbestçe gidiş-gelişine müsaade verilmesini rica etmekteydi . II. Bayezid ise, bu mektuba verdiği cevapta İran'a gitmek isteyen kimselerin Şah'ı ziyaret için değil, askerlikten kaçmak için oraya gelmek istediklerini ve gidenler ile gitmek isteyenlerin vergilerini vermediklerini, devlet hizmetinde bulunanların ve dinî müesseselerin bundan zarar gördüğünü belirtmişti. Bunun üzerine Şah İsmail, ikinci bir mektupla yine Erdebil ocağına gitmek isteyen Anadolu Türkmenlerine müsaade edilmesini ve yasak getirilmemesini istemiştir .

Şah İsmail'in Osmanlı Devleti için içten ve dıştan büyük tehlike teşkil ettiğini idrâk etmiş olmasına rağmen II. Bayezid, buna karşı kesin bir harekete geçememiştir. Sulh ve sükûnet istiyordu. Hatta Şah İsmailin gönlünü almak için ziyaretten geri döneceğine söz verenlere ziyaret yasağının uygulanmayacağını belirtmiştir .

Şah İsmail'in Dulkadıroğulları Üzerine Yaptığı Orta Anadolu Seferi: (913/1507)

Şah İsmail, Azerbaycandaki Tebriz şehrinde, Safevî Devleti tahtına geçtikten sonra durumunu kuvvetlendirmek için üst üste Gilâna Şirvana Horasana seferler yapmıştı. 1507 Yılında ise, büyük bir ordu ile Orta Anadoluda önemli bir hakimiyeti olan Dulkadıroğulları Devleti üzerine bir sefer düzenlemiştir. Tebrizden batıya yönelmiş olarak Erzurum, Erzincan, Sivas yolu ile Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'in üzerine yürümüştür . Şah İsmail karşı bu durumda, ne Osmanlı Padişahı, ne de Dulkadıroğullarının hâmisî sayılan Memlûklu Sultanı derhal bir tepki göstermemiştir .

Hataî takma adı ile şiirler yazan Şah İsmail, Anadoluda Kızılbaş-Türkmenler arasında adetâ bir kurtarıcı gibi

karşılanıyordu. Doğu Anadolu bölge halkı Türk olduğu için, Türkçe konuşan ve Türkçe şiirler yazan, cesur ve aktif olan Şah İsmail'i çok seviyorlardı. Şah İsmail, Osmanlı Devletine karşı Şiiliğin zaferini temenni eden nefesler kaleme almıştı. Bu durum Şiiliğe temayül eden Bâtınîleri çok etkiliyordu.

Şah İsmail'in Anadolu'ya, Erzincan'a geldiğini duyan II. Bayezid'in oğlu Amasya valisi Şehzâde Ahmed, durumdan babasını haberdar etmiş ve Anadoludaki Kızılbaş-Türkmenlerin Şah İsmail'in etrafında toplanmamaları için tedbirler alınmıştı. Safevî hükümdarı Erzincan'da bir aydan fazla oturmuş, ama beklediği kadar etrafına Kızılbaş-Türkmen mürit toplanmamıştır. II. Bayezid'den Dulkadırlu ülkesine geçmek için müsaade rica eden Şah İsmail'in bu isteği uygun görülmüştür .

II. Bayezid, yine de Şah İsmail'den endişe ederek memleketine zarar vermemesi için tedbir olarak, Orta Anadolu'ya büyük kuvvetler yığmıştır. Ankara'da Anadolu Beylerbeyisi Karagöz Paşa ordusu ile Çubuk ovasında toplanmıştı. Vezir Yahya Paşa ise yetmiş bin kişi ile Kayseri-Sivas arasına gelmişti. Şehzâde Şehinşâh on bin askerle emir bekliyordu. Karagöz Paşa hepsine başkumandan tayin edilerek yirmi üç bin askerle Çubuk'tan Kayseri'ye gelmiş, yüz on beş bin kişilik Osmanlı Ordusu 1507 yılı boyunca hazır bekletilmiştir .

Şah İsmail, bütün gücünü Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinden ve müritlerinden elde ettiği savaşçılardan alıyordu. Sultan II. Bayezid, riski göze alarak gizli ve kesin bir emirle hazır toplanmış yüz bin kişi civarındaki Osmanlı Ordusu ile Şah İsmail'e ağır bir darbe indirebilseydi, onları ortadan belki kaldırabilirdi. Çünkü Şah İsmail'in yanında Osmanlı kuvvetlerine nazaran henüz az bir kuvvet mevcuttu.

Şah İsmailin Dulkadıroğulları üzerine seferinin sebepleri şöylece sıralanabilir Anadoluda Türkmen boyları arasında Şiiliği iyiden iyiye yaymak ve siyasi destekçilerini çoğaltmaktı. Şah İsmail'in Alauddevle Beyin kızı Benli Hatunu istemesi ve Şah İsmail'e bu kızı vermek istemediğini ifade edebiliriz. Bunun yanı sıra Alauddevle Bey, Şah İsmail'e karşı Akkoyunlu beylerini destekliyordu. Şah İsmail'e karşı onları

devamlı tahrik ediyordu. Alauddevle Bey, Şah İsmail'den gelen elçiyi hapsedmişti. Bunlara, Şah İsmail'in Anadolu'daki müritlerine kuvvetini göstermek istemesini de ekleyebiliriz . Şah İsmail'in Dulkadıroğulları üzerine seferinin diğer sebepleri ise Alauddevle Bozkurt Bey, Akkoyunlu mirzalar arasında çıkan taht mücadeleleri sırasında Elaziz ve Urfayı Dulkadırlu topraklarına ilhak etmişti. Diyarbakırı bile birkaç kez kuşatmış kısa bir müddette hakimiyet altına almayı başarmıştı. Şah İsmail, bunun hesabını da sormak istiyordu. Ayrıca, Şah İsmailin yanına gidenlerin çoğunu Bozok yöresi Türkmenleri oluşturunuyordu. Alauddevle Bey, Dulkadırlu Türkmenlerinin ülkesinden Şah İsmail yanına gitmelerine başlangıçta kayıtsız kalmış iken, sonradan tehlikeyi sezerek, ülkesindeki Kızılbaşların İrana gitmelerine engel olmaya başlamıştı. Şah İsmailin Alauddevle Beyin kızı Benli Hatunu istemesi üzerine de, Dulkadırlu Beyi önce kızını vermeyi vaad etti ise de, daha sonra Şah İsmailin Şiiliğini ileri sürerek bundan vazgeçmişti .

Bu hadiseler dolayısı ile Şah İsmail, Alauddevle Beye dış bilemeye başlamıştı. Hatta 1502 yılı ilkbaharında Akkoyunlu Elvend Beyi takip ederek Tercana kadar gelmiş olan Safevî hükümdarı, Türkmenlerin kendi katına gelmelerine engel olan Alauddevle Bey üzerine bir kuvvet göndermişti. Öncelikle Akkoyunlu direnişini kırmaya çalışan Şah İsmail, Elvend Beyin Tebrize hücum edeceği haberi üzerine geri dönmek zorunda kalmıştı. Şah İsmail, daha sonra Akkoyunlu beylerinden Murad ve Barık beylerin Bağdatta direnmeleri üzerine oraya yürümüş, onlarda önce Halepe oradan da Alauddevle Beyin yanına Maraşa sığınmışlardı.

Alauddevle Bey, Şah İsmailin Bağdatı zaptı ve Diyarbakır taraflarını tehdit etmeye başlaması üzerine Sultan Bayezidden yardım talep etti. Fakat, Sultan Bayezid, Şah İsmaili kendi aleyhine tahrik etmemiş olmak için Alauddevle Beyin bu isteğine ilgi göstermediği gibi, Şah İsmaili zaferinden dolayı tebrik etmişti .

Alauddevle Bey, kızı Benli Hatunu Akkoyunlu şehzadesi Murad ile evlendirmişti. Murad Bey, 1504 yılı ilkbaharında Şah

İsmail, Mazenderana sefer yapmak üzere Iraktan hareket eder etmez Alauddevle Beyin yardımı ile Bağdatı ele geçirmişti. Öte yandan Diyarbakır elinde tutan Akkoyunlu Elvend Beyin ölümü üzerine, Alauddevle Bey, Göde Ahmedin oğlu genç yaştaki Zeynel Beyi büyük bir kuvvetle Diyarbakıra göndermişti. Alauddevle Bey, oğulları Şahruh ve Ahmedî, kardeşi Abdurrezak ve oğulları Hamza ve Hudadad gibi hemen bütün Dulkadırlu şehzadeleri birliklerinin başında Diyarbakır kuşatmasına göndermişti. Abdurrezak Beyin kumanda ettiği birlikler Diyarbakırı ele geçirip Zeynel Beye teslim ettikten sonra Erganiye yönelmişlerdi. Eğil, Atak ve Silvandaki Kürt beyleri kendiliklerinden Dulkadırlılara katılmışlardı. Bu durum harekâtı daha da kolaylaştırmıştı .

Akkoyunlu şehzadesi Zeynele yardım eden Dulkadırlu kuvvetleri, Diyarbakır, Mardin ve Urfa şehirlerini ele geçirdiler . Dulkadırlu seferi, Urfanın ele geçirilmesiyle son buldu. Fakat elde edilen sonuç sürekli olmadı. Alauddevle Beyin son Akkoyunlu şehzadesine yaptığı yardım Şah İsmailin ona karşı duyduğu kını bir kat daha artırmıştı. Safevî hükümdarı İranda hakimiyeti sağladıktan sonra ülkesinin hudutlarını ihlal eden Kürtlerin saldırıları bir tarafa, Diyarbakır olayları onu endişelendiriyordu. Ayrıca Dulkadırlılara gönderdiği elçisi Oğlan Emeti Alauddevle Bey el içine tazir ve teşhir edip Közgölünde hapsedmişti. Nihayet 1505 ve 1506 yıllarında yapılan iki seferle Kürtleri ezen Şah İsmail, Alauddevle Beye karşı sefer için hazırlıklara girişmiştir .

Şah İsmail, 1507 yılında Elbistana doğru yola çıktı. Kızılbaş-Türkmenleri etrafına toplamak amacı ile Erzincan-Suşehri yolu ile Osmanlı hududundan geçmeyi tercih etti. Osmanlı topraklarını II. Bayezid'den aldığı müsaade üzerine geçen Şah İsmail, Sivas'tan dolaşp doğru Kayseri civarından Sarız yoluyla Elbistan'a doğru ilerlemişti. İlk vuruşma Safevî öncü kuvvetleri ile Dulkadırlu keşif kuvvetleri arasında meydana gelmişti. Alauddevle Bozkurt Beyin Sarı Kaplan lakabı ile tanınan oğlu Kasım Bey, Safevîlerin öncü kuvvetleri komutanı Dede Beyi bozguna uğratmıştı. Dede Bey, çarpışmada üç yüz kadar kayıp vererek, sadık adamlarından Halil Ağanın temin

ettiği at ile canını zor kurtarmıştı.

şah İsmailin yaklaşması üzerine Kasım Bey geri çekildi. Alauddevle Bey ise, şah İsmaille karşı koyacak gúc̈te olmadığından, sarp Turna Dağına sığınarak Memluklardan ve Osmanlılardan yardım istemişti. Alauddevle Beyin yanında piyade ve sũvari dũrt bin kişi kadar kuvvet vardı. şah İsmail ve kuvvetleri ise her tarafı yakıp yıkmışlar, Dulkadırlu eli perişan bir şekilde etrafa dağılmıştı .

Dulkadıroğulları Devletinin başkenti olan Elbistana, Alauddevle Bey başa geçtikten sonra imar ve inşaat faaliyetleri içerisinde iki camii ve medrese yaptırmıştı. Alauddevle Bey, alimleri himaye etmiş, şehirde 1490-1507 yılları arasında gözle görũlũr bir canlanma meydana gelmişti. şah İsmailin Elbistan seferi ile şehrin saray ve kalesi yerle bir edilmişti. Bundan bir mũddet sonra Dulkadıroğulları Devletinin merkezi Maraşa taşınmıştır .

Turna Dağı eteğinde ordugah kuran şah İsmail, bir hayli bekledikten sonra Alauddevle Beyin dağdan inmeyeceğini anlayınca dũnmeye karar verdi. şah İsmail, intikamını Elbistan ve Maraş şehirlerini yakıp yıkararak almıştı. Ŗyleki, bu tahribattan mabedler dahi esirgenmedi. Elbistan Ulu Camii dahil pek çok yer nasibini almıştır. Kış mevsiminin yaklaşması üzerine Elbistandan ayrılan şah İsmail, Ustacalu Muhammed Hanı Diyarbakır valisi olarak atadı. Safevũ Ordusunun geçtiği bũtũn yerler ateşe verilip tahrip edilmişti. Harputtaki Dulkadırlu kuvvetleri hapsedilerek, kalesine Safevũ garnizonu yerleştirildi .

Alauddevle Beyin yardım çağrıları üzerine, Osmanlı Devleti Padişahı II. Bayezid, Vezir Yahya Paşa komutasındaki orduyu Ankara'dan Kayseri'ye doğru yũrũtmũř, bunu duyan şah İsmail'in kuvvetleri ağırlıkklarını bırakarak Fırat nehrini zorla geçmişlerdir . Dulkadırlu Ŗlkesini terk ederken Harput'u ele geçiren şah İsmail'e Diyarbakır hũkimi Musullu Emir Bey'de itaatini arz etmiştir. Bu suretle Musullu gibi kalabalık bir oymak Safevũ emir ve oymaklarına katılmış, geniş ve fethi kolay olmayan Diyarbakır bũlgesi de Safevũ Devletinin idaresi altına girmiştir .

Güneydoğu Anadolu'yu da ele geçiren Şah İsmail, bağlı bulunduğu Şiilik Mezhebini yayılma siyasetinin bir vasıtası olarak kullandığından, Sünnîlere karşı çok ağır muamelelerde bulunuyordu. Kendisine sadakat göstermelerine rağmen, Siirt ve Hısn-ı Keyfa emiri Melik Halil Eyyubî ile Cizre hâkimi Şah Ali Beyi, diğer on iki bey ile birlikte yakalatarak hapsedtirmiştir . Şah İsmail, sayıca üstün olan kuvvetlerine rağmen, Alauddevle Beye karşı kesin bir zafer kazanamadan Azerbaycana dönüp gitmiştir.

Azerbaycandan hareket ederek, Diyarbakır'ı da Safevî topraklarına ilhak eden Şah İsmail, (1508-1509) Irak-ı Arab'a yönelmişti. Bağdat'ta Musa Kâzım'ın kabri üzerinde bir kubbe inşa ettirerek, Ebu Hanife'nin kabrini yakıp şehir ahalisiyle birlikte bazı Sünnî alimleri de öldürtmüştür . Şah İsmail Bağdat'ı 914/1509da savaş olmadan teslim almıştır.

Öte yandan Musullu Emir Bey, Elbistana gelirken Diyarbakırın idaresini kardeşi Kayıtmaza bırakmıştı. Safevîlere düşman olan Kayıtmaz, Şah İsmailin Diyarbakıra vali olarak atadığı Ustacalu Muhammed Hana şehri teslim etmeyi reddetti. Zaten Ustacalu Muhammed Hana bölgedeki Kürtler de güçlük çıkarmış, sonunda Ustacalu oğlu çadırlarını sökerek Mardin civarına gitmek zorunda kalmıştı. Ustacalu Muhammed Han, Diyarbakırdan ayrılınca Kayıtmaz Bey, Şeyh İbrahim Gülşenîyi Urfada bulunan Alauddevle Beye göndererek ona itaatını sundu. Buna karşılık Alauddevle Bey, oğulları Kasım ve Erdivane komutasında Diyarbakıra takviye kuvvetler göndermişti.

Alauddevle Beyin Kayıtmaza yardım ettiğini haber alan Ustacalu Muhammed Han, kardeşi Kara Han ile birlikte Diyarbakıra (9014/1509) birlikleri ile gelerek, Dulkadırlu kuvvetlerini mağlup ettiler. Alauddevle Beyin oğulları Kasım ve Erdivane esir düştüler. Kasım kendilerinin Şah İsmail'e gönderilmesini rica etti ise de, Ustacalu Muhammed her ikisini de idam ettirerek başlarını Şah İsmail'e yollamıştır. Kayıtmaz ve taraftarları direnişe devam ederken, Diyarbakır şeriflerinden biri Ustacalular ile birleşerek onların şehre girmelerini sağladı. Böylece galip gelen Ustacalu Muhammed, Kayıtmaz ile direnişe devam eden Dulkadırluları yakalatarak derhal

katletti .

Alauddevle Bey, 915/1510 yılı ilkbaharında Şah İsmail Bağdatta iken, oğulları Şahruh ve Ahmed komutasında on dört bin kişilik bir kuvvet göndererek Diyarbakıra yeni bir sefer girişiminde bulundu. Yine Mardin yakınlarında ordugah kuran Ustacalu Muhammed, süratle gelerek Dulkadırlu kuvvetlerinin karşısına çıktı. Yiğitçe vuruşmalarına rağmen Dulkadırlular çok zayıf vererek mağlup oldular. Şahruh ve Ahmed ile maiyyetlerinden kırk kişi esir düşerek derhal idam edildiler. Oğullarının kaybına çok üzülen Alauddevle Bey, siyah elbiseler giyerek uzun süre yas tutmuştur. Tarihçi Hasan Rumlunun ifadesiyle Diyarbakıra göz dikmenin havanda su döğmek veya soğuk demir işlemek olduğunu anlamıştır . Bir daha Dulkadıroğulları, Diyarbakır üzerine sefer yapamamışlardır.

Şah İsmail, ortaya çıktığı 1499 yılından beri yaptığı hiçbir savaş ve saldırıda mağlup olmamıştı. Batı komşuları Osmanlıların, hem de doğu komşuları Özbeklerin devamlı ikazlarına rağmen, bir türlü bu ülkelere olan Şii propagandasını durdurmamıştı. Çok sistemli ve ketum bir şekilde organize ettiği mürit ve halifeleri sayesinde arzu ettiği devletin temellerini atmış ve sınırlarını sürekli olarak genişletmişti. Yılmak bilmeyen ihtirasıyla hareket eden Şah İsmail, Özbeklerin hükümdarı Şeybânî Hanın (1490-1510) Kazaklar ile mücadelesini fırsat bilerek Horasan'a yürümüş ve burayı işgal ederek pek çok Sünnî Müslümanı katletti .

Şeybanî Han, bunu haber alarak bir kısım kuvvetlerini kuzeyde bırakıp hızla Horasan'a dönmüştü. Şeybanî Han'ın eksik ve yorgun bir ordunun başında olduğunu gören Şah İsmail, rakibinin üzerine yürümüş ve 1510'da yapılan çetin muharebeyi kazanmıştı. Şeybanî Han'ı öldürmüş, derisini yüzdürmüş ve içerisine ot doldurarak, bu yaptıklarını anlatan bir mektupla, durumu II. Bayezide bildirmekten zevk duymuştur. Şeybanî Han'ın başını da kendisine şarap kadehi yaparak, bununla da yetinmeyen Şah İsmail, harbin sonunda on bin'den fazla Sünnî-Müslümanı öldürerek kesik başlarından piramit yaptırmıştır. Bu zaferinden sonra hızla Türkistan'a ilerleyen Şah İsmail, Buhara, Semerkant ve Hive'yi işgal ederek, Sünnî

Müslümanlara son derece kötü davranmıştır .

1510'da Özbekleri ezmeye muvaffak olan Şah İsmail, bütün Horasan'ı ülkesine katmıştı. Artık Safevî ülkesinin sınırları Fırat nehrinden Ceyhun nehrine kadar büyük bir devlet halinde ortaya çıkmıştı. Azerbaycan'dan başka, Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem'i, Fars eyâletini, doğu da Horasan'ı da içine alarak Herat'a, batıda ise Osmanlılar ile olan hudut Erzurum, Erzincan, Kemah, İran'da kalmak üzere şimdi ki, Suşehri taraflarında başlıyor ve Rize, Hopa Osmanlılarda kalarak, Karadeniz sahiline ulaşıyordu .

Sonuç:

Safevî hükümdarı Şah İsmail, Dulkadıroğulları hükümdarı Alauddevle Bozkurt Bey ile Akkoyunlu Devletinin dağılma sürecinde giriştikleri Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu toprakları üzerindeki çok şiddetli süren hakimiyet mücadelesini kazanmıştır. Safevî Devleti ile Dulkadıroğulları Devleti arasındaki sürtüşme ve mücadele 1501 yılından 1510 yılına kadar düşmanlık üzere devam etmiştir. Şah İsmail ile Alauddevle Bey arasındaki hakimiyet savaşları sonucu binlerce Türkmen öldürülmüştür.

Dulkadroğulları Devleti askerî ve ekonomik bakımdan oldukça güç kaybına uğramıştır. Dulkadıroğulları başlangıçta Harput, Urfa, Diyarbakır gibi şehirleri ve Güney Doğuda bir çok kaza ve beldeleri ele geçirmiş olmasına rağmen sonunda buraları Şah İsmailin Orta Anadolu seferinden sonra kaybetmiştir. 1510 yılından sonra Safevîler ile Dulkadıroğulları, Memluk Sultanı Kansu Gavrinin girişimi sayesinde dost olmuşlar sa da, Alauddevle Beyin iktidarı zayıflamış olduğu için bir daha kuvvet kazanamayacaktır. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim karşısında 1515de Turna Dağında mağlup olacaktır. Şah İsmail ve kuvvetleri karşısında üst üste almış oldukları yenilgileri Dulkadıroğulları Devletinin yıkılışının sebepleri arasında sayabiliriz.

Ayrıca, bundan böyle İran'da XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılın başlarında Şiîliği devletinin resmî mezhebi kabul eden, sırtını Türk olan ve olmayan halka dayayan Safevî Devleti kurulmuştur. Bu devletin temeli, binası ve çatısı

herşeyi Türk boyları ve oymakları, Anadolu'dan giden Türk evlatları tarafından vücuda getirilmiştir .

Şah İsmail, İran'da siyasi birliği kurduktan sonra orada birçok değişiklikler meydana getirmiştir. Fakirlik ve meşakkat üzere yaşayan ahali, bu kuruluş sayesinde rahata, zenginliğe, bir çoğu da mevkii ve makama kavuşmuştur. Propagandaya memur olan halifeler ve dailer ihtimaldir ki, İrandaki bu rahat yaşayışı, Safevî Devleti adına kazanmaya çalıştıkları kitlelere ulaştırmışlardır. Fakat her şeye rağmen Şah İsmail'in büyük liderlik özellikleri, cesur ve zeki kişiliği en etkili unsurlardır .

Şah İsmail için en mühim hedef Anadolu idi. Askerî kudretle bu teşkilatlı ve mükemmel Türk Devleti olan Osmanlıları yıkması mümkün değildi. Şah İsmail, Osmanlı Devletini oluşturan Türk unsurunun Sünnî olduğunu biliyordu. Bu nedenle II. Bayezid'den çekinmeden Şiiliği halifeleri vasıtasıyla Anadolu Türkmenleri arasında büyük isyanlara ve göçlere sebep olacak derecede yaymaya çalışıyordu. II. Bayezid, karşısında akıllı davranarak, Ona mektuplarında "baba" diye hitap ederek, Osmanlı ülkesinde bütün siyasi emellerini gerçekleştirmek isteyen ve adetâ riyakar bir politika izleyen Şah İsmail'in yegâne endişesi, başına bir kaç defa da problem açan, Trabzon valisi Şehzâde Selim idi.

Nitekim, henüz Trabzon'da vali iken Şehzâde Selim, İran'daki meydana gelen saltanat değişimini, Şah İsmail'in karakter ve şahsiyetini, emellerini çok iyi tetkik etmişti. Şehzâde Selim, 1508 yılına doğru yapmış olduğu üç Gürcistan seferi ile Gürcistan'ın büyük bir kısmını hakimiyeti altına almıştı . Şehzade Selim bu arada, Anadolu'da Akkoyunlulardan Safevîlere geçen toprakların da bir kısmını ele geçirip Bayburt, Erzincan, Kemah, İspir, Gümüşhane ve Çemişgezek (Tunceli) arasındaki toprakları almıştı.

Şah İsmail'in Alauddevle Bozkurt Bey üzerine giderken yanında ağır olduğu için taşıyamayıp Erzincan'da toprağa gömdürmüş olduğu toplara da el koymuştu. Bunu duyan Şah İsmail, çok kızıp hemen kardeşi İbrahim Mirza'ya asker katarak Trabzon'a Selim üzerine göndermişti. Şehzade Selim de gönderdiği askerle

beraber İbrahim Mirza'yı yenerek, O'nu Trabzon'da hapsedmişti. Bu defa bizzat Şah İsmail, Erzincan üzerine gelerek kaleyi almak istediye de, Şehzâde Selim, daha Safevî Ordusu yolda iken haber almış, yanında oğlu şehzâde Süleyman ile güneye doğru inerek Trabzon'dan Erzincan'a gelmiş ve ani bir gece baskınıyla Şah İsmail'i 1508de bozguna uğratmıştı. Safevî Şah'ı Taşkent ile Diyarbakır arasına hükmederken, Osmanlı padişahının oğluna yenilmiş ve kardeşini de esir vermişti. Şah İsmail, II. Bayezid'e tehditler taşıyan bir protesto mektubu göndermiş, kendisini Akkoyunluların meşru vârisi sayarak, Şehzâde Selim'in aldığı toprakları vermesini, Osmanlı ve Safevî devletleri arasında bir savaş bulunmadığını, Şehzâde Selim'in Trabzon'dan alınarak cezalandırılmasını vs. talep etmiştir. Şehzade Selim, başta Erzincan olmak üzere bu toprakların vaktiyle meşru Osmanlı toprakları olduğunu, atası Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiğini ileri sürdü ise de Divân-ı Hümâyûn Bayburt, Kemah, Erzincan ve İspir'in Safevîlere geri verilmesini Trabzon valisi Selim'e emretmiştir. II. Bayezid oğluna: "Ancak sancağını muhafazaya meşgul olup, ziyade tecavüz eylemeyesin" ihtarını yapmıştır. Şehzâde Selim, gerçi emre itaat ederek bu toprakları Safevîlere iade etmiş, fakat belki de bu ferman üzerine tahta çıkmaya karar vermiştir.

KAYNAKÇA

- ASRAR, N. Ahmet Kanunî Sultan Süleyman ve İslam Alemi, Hilal Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, ?.
- DANIŞMAN, Zuhuri Osmanlı Devleti Tarihi, I-XIV, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965.
- FERİDÛN, Ahmed Bey Münşeatu's Selâtin, I-II, 2. Baskı, İstanbul, 1274-1275 h.
- FIRAT, Mehmet Şerif Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 5. Baskı, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1983.
- GÖYÜNÇ, Nejat Kanunî Devri Başlarında Güney-Doğu Anadolu, Kanunî Armağanı, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1975, (ss. 61-74).
- HAMMER, Joseph V. Pustgall Osmanlı Tarihi, I-II, Terc. Mehmed

- Atâ, Özet. Abdulkadir Karahan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- Hoca Saadeddin Efendi Tâcü't-Tevârih, I-II, İstanbul, 1279-1280 h.
- Hoca Saadeddin Efendi Tâcü't Tevârih, I-V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1992.
- KEVSERÂNİ, Vecih Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi, (El-Fakih ves-Sultan), Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul, 1992.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1993.
- KRAMERS J.H. İran, İslam Ansiklopedisi, V/2, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, (ss. 1013-1053).
- RASİM, Ahmed Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi, I-IV, 1. Baskı, Şems Matbaası, İstanbul, 1326-1328 h.
- SABİTYAN, Zeki Devre-i Safevîyye, (İsnâd ve Nâme-hâ-y-ı Tarihi), Tahran, 1964.
- SARAY, Mehmet Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1990.
- SOLAKZÂDE, Mehmed Hemdemî Solakzâde Tarihi, I-II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- SÜMER, Faruk Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1992.
- TANSEL, Selahattin Yavuz Sultan Selim,.1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
- TAŞDEMİR, Mehmet Elbistan, İslam Ansiklopedisi, XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, (ss.1-3).
- TEKİNDAĞ, M. Şehabettin Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selimin İran Seferi, Tarih Dergisi, S. 22, XVII, İstanbul, 1968, (ss. 49-78).
- TOGAN, A. Zeki Velîdi XVI. Asırdan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi, (Basılmamış Ders Notları), İstanbul, 1965-1966.
- UĞUR, Ahmet İbn-i Kemal, Kültür Bakanlığı Yayınları, İzmir, 1987.

Baskı, Kayseri, 1989.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı Osmanlı Tarihi, I-VIII, 5. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988.

_____ Bayezid II, İslam Ansiklopedisi, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, (ss. 392-398).

YAZICI, Tahsin Safevîler, İslam Ansiklopedisi, X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, (ss. 53-59).

_____ Şah İsmail, İslam Ansiklopedisi, XI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, (ss.275-279).

YİNANÇ, Refet Dulkadir Beyliği, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989.

_____ Dulkadıroğulları, İslam Ansiklopedisi, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, (ss. 553-557).